

ساخت و هنجاریابی مقیاس سنجش رشد اعتقادی دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهر تهران¹ (SBD)

داود معنوی پور*

دکتر حسن پاشا شریفی**

چکیده

پژوهش حاضر با هدف ساخت و هنجاریابی مقیاس سنجش رشد اعتقادی انجام شده است. ابتدا مبانی نظری و تئوری رشد اعتقادی بر مبنای نظریه‌های گوناگون و اصول و فروع دین اسلام تدوین شد. پس از آن بر اساس آنها گویه‌هایی برای سنجش رشد اعتقادی تهیه شد. روایی محتوایی گویه‌ها، با نظرخواهی از متخصصان مورد بررسی قرار گرفت و گویه‌هایی که مورد توافق و تائید بیش از ۷۵٪ آنان بود، به عنوان گویه‌های مناسب انتخاب شدند. پرسشنامه تهیه شده، در مرحله اول، روی نمونه ۲۰۰ نفری از دانش‌آموزان اجرا شد. پس از گردآوری داده‌ها، ضریب اعتبار آزمون ۰/۸۲ محاسبه شد، با توجه به همبستگی هر سؤال با کل آزمون، تعداد ۱۸ سؤال که همبستگی کمتر از ۰/۲ با کل آزمون داشتند، حذف و مجدداً ضریب اعتبار آزمون محاسبه شد که میزان آن ۰/۹۱ بود. تحلیل عاملی سئوالات رشد اعتقادی بیانگر این بود که بیش از ۶۴ درصد واریانس نمرات رشد اعتقادی، با مقیاس

* عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار و دانشجوی دوره دکتری روانشناسی تربیتی.

** عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد رودهن.

ساخته شده، تبیین می‌شود. پس از چرخش عوامل، همبستگی میان هر سؤال با هر عامل در بهترین حالت مشخص گردید، که بر اساس آن پنج عامل نامگذاری شدند. برای هنجاریابی، پرسشنامه روی ۶۰۰ دانش‌آموز اجرا و جداول نرم به تفکیک جنسیت تهیه شد. در نهایت می‌توان از این پرسشنامه برای اندازه‌گیری رشد اعتقادی دانش‌آموزان برای انجام دادن پژوهشهای گوناگون استفاده کرد.

کلید واژه‌ها: ساخت، هنجاریابی، مقیاس، سنجش، رشد اعتقادی

مقدمه و بیان مسئله

تعریف عملیاتی دین همواره یکی از موضوعات مناقشه برانگیز در میان جامعه شناسان دینی بوده است (تورنر^۱، ۱۹۸۳). در ادبیات مربوط به تعریف دین دو رویکرد وجود دارد: رویکرد کارکردگرا و رویکرد جوهری (گریل و توماس^۲، ۱۹۹۴). رویکرد کارکردگرا عمدتاً دین را به مثابه پدیده‌ای در نظر می‌گیرد که عهده‌دار کارکردهای اجتماعی یا روانی خاص، مثل انسجام اجتماعی، نظام معنایی فراگیر یا معنایی غایی است. رویکرد جوهری دین به همان ترتیبی است که مردم عادی آن را می‌فهمند. در نتیجه طبق این تعاریف، دین عبارت است از باورها و عباداتی که ناظر به موجودات مقدس متعالی و الگوهای اجتماعی مرتبط با آنهاست (روبرتسون^۳، ۱۹۷۰)، (به نقل از شیخ الاسلامی، ۱۳۷۸). هیچ فرهنگی در گذشته یافت نمی‌شود که دین به معنای وسیع در آن جایی نداشته باشد و به نظر هم نمی‌رسد که در آینده نیز فرهنگی غیر از این بتواند به وجود آید (فروم، ترجمه نظریان، ۱۳۶۸). دینداری یک انگیزه روانی است که ریشه در فطرت و سرشت انسان دارد (مدرسی، ۱۳۶۸). دین یک نیاز دقیق و همگانی بشر است. به همین دلایل است که روانشناسی دین یکی از مباحث مهم روانشناسی تلقی می‌شود. در تاریخ مطالعه روانشناسی دین، نقش ویلیام جیمز^۴ غیر قابل انکار است، او میان دین نهادی^۵ و دین شخصی^۶ تفاوت قائل شده است. دین نهادی را از فرهنگ جامعه و دین شخصی را از تجربیات عرفانی افراد و بدون توجه به فرهنگ جامعه از یکدیگر متمایز می‌سازد (یونگ، ترجمه سروری، ۱۳۷۰). فروید^۷ دین را در رابطه کودک با پدرش مورد توجه قرار داده است. او عقیده خدا - پدر را بر اساس سائق^۸ فرد و خاطره تجربه کودکی که پدرش قدرتمند و کمک کننده است، بنا می‌نهد. او معتقد است که دین نقش اساسی در تمدن بشری بازی کرده است، زیرا ما را برای یک زندگی ارضاءکننده در آینده امیدوار و مطمئن می‌سازد (فروید، ۱۹۶۴). تولس^۹ (۱۹۲۳) نقش عوامل گوناگون مانند غرایز، نیایش، تفسیر مذهبی و تجربه عرفانی را به منزله فرایندهایی که برخی هشیار و برخی ناهشیارند، مورد بررسی قرار داده است.

1. Tourner

4. William james

7. Freud

2. Grill & Thomas

5. institutional religion

8. drive

3. Rubertson

6. personal religion

9. Thules

میلر^۱ (۱۹۲۴) یافته‌های روانکاوی در زمینه مذهب را در ارتباط با اعمال و تجربه‌های مذهبی به کار برده است. آدلر^۲ گرایش به خداوند را کوششی برای کمال جویی و برتری طلبی می‌داند. آلپورت نیز مطالعات جامعی را در باب دین انجام داده است (کراسکیان موجمباری، ۱۳۸۱).

با وجود توجه اکثر جوامع به دین، کمتر کشوری را می‌توان یافت که همانند ایران، توجه به دین را در غایت‌های پرورشی نظام تعلیم و تربیت خود قرار داده باشد. غایت‌های پرورشی تعلیم و تربیت جمهوری اسلامی ایران در بعد اعتقادی عبارت‌اند از: ۱. تقویت ایمان و اعتقاد به مبانی اسلامی و بسط بینش الهی بر اساس قرآن کریم و سنت پیامبر (ص) و ائمه معصومین (ع) با مراعات اصول ۱۲ و ۱۳ قانون اساسی در مورد پیروان مذاهب اسلامی و اقلیت‌های دینی. ۲. پرورش روحیه مبارزه با کفر، شرک، نفاق و همه مظاهر آنها (طرح کلیات نظام آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران، خرداد ماه ۱۳۶۷). همچنین این غایت‌های پرورشی در مقاطع تحصیلی گوناگون، با در نظر گرفتن تحول روانشناختی دانش‌آموزان به صورتی متناسب تدوین شده‌اند. مثلاً در دوره دبیرستان، که مورد توجه این پژوهش است، غایت‌هایی چون: خودشناسی، کسب معارف دینی، فضائل اخلاقی، ارزش‌های مکتبی، پرورش توانایی‌های عقلانی و استدلال دانش‌آموزان تدوین شده است که متناسب با ویژگی‌های دوران نوجوانی هستند. رشد شناختی نوجوان در مرحله انتزاعی است و آمادگی لازم را برای تفکر درباره مسائل انتزاعی دینی، همانند عدالت، خلقت و... داراست، از نظر روانی - اجتماعی در پی کسب هویت و یافتن پاسخ سؤال اساسی انسان که: از کجا آمده‌ام و به کجا می‌روم؟ است. از نظر اخلاقی نیز بیشتر در مرحله عرفی و تعدادی نیز در مرحله پس عرفی قرار دارند. با در نظر گرفتن غایت‌های پرورشی و ویژگی‌های نوجوانی، لازم است که عناصر دین را نیز مشخص نمود و سپس به تلفیق این سه جنبه به عنوان مبانی نظری این پژوهش پرداخت.

هر دین دست کم از دو بخش: الف) عقایدی که حکم پایه، اساس و ریشه را دارند و ب) دستورات عملی که متناسب با آن پایه‌های عقیدتی و برخاسته از آنهاست، تشکیل شده است. بنابراین کاملاً بجاست که دانشمندان اسلامی اصطلاحهای اصول و فروع دین را به کار برده‌اند (مصباح یزدی، ۱۳۷۵). اصول دین و مذهب شامل توحید، نبوت، معاد، عدل و امامت و فروع دین شامل نماز، روزه، حج، امر به معروف، نهی از منکر، خمس، زکات، تبری و تولی است، که هر یک از آنها بیانگر بخشی از اعتقادات و اعمال دین اسلام هستند که انتظار می‌رود یک فرد مسلمان به تمامی آنها عمل کند.

به نظر گلاک و استارک^۳ میان همه ادیان دنیا به رغم تفاوت‌هایی که در جزئیات دارند، عرصه‌های مشترکی وجود دارد که دینداری در آنجا متجلی می‌شود. این عرصه‌ها که می‌توان آنها را ابعاد مرکزی دینداری به حساب آورد عبارتند از: ابعاد اعتقادی، مناسکی، عاطفی و پیامدی (به نقل از سراج زاده، ۱۳۷۸).

آنچه را می‌توان از مبانی نظری مدل گلاک و استارک و دین اسلام استنباط نمود، چند بعدی بودن دین است که اکثر پژوهشگران این حوزه بر آن توافق نظر دارند. با این استدلال می‌توانیم دین اسلام را با مدل گلاک و استارک تطبیق دهیم. بعد اعتقادی یا باورهای دینی در اصول دین اسلام، با اعمال واجب مانند

1. Miller

2. Adler

3. Glock & Strak

نماز، روزه و ... بعد مناسکی آن با اعمال دینی، بعد تجربی یا عاطفی نیز با عواطف و احساساتی مثل ترس از خدا، توبه و تقرب به خدا، و بعد پیامدی آن نیز با رفتارهایی چون حجاب، پرهیز از خوراکیهای حرام، زیر بار حکومت ظالمان نرفتن، و در بعد فکری، آشنایی با باورهای اصلی اسلام و قبول آنها با شناخت و آگاهی کامل و نه بر اساس تقلید ناآگاهانه، مطابقت دارند.

بنابراین چهارچوب نظری این پژوهش شامل سه قسمت است: اصول و فروع دین اسلام، غایت‌های پرورشی نظام تعلیم و تربیت جمهوری اسلامی ایران و ویژگیهای دوران نوجوانی. انتظار می‌رود که نوجوان ایرانی در مقطع متوسطه به درک و پذیرش اصول و فروع دین نائل گردد، زیرا هم از نظر تحول روانشناختی (رشد شناختی، رشد روانی- اجتماعی و اخلاقی) به سطح کافی برای درک این مفاهیم رسیده و هم در نظام تعلیم و تربیت جمهوری اسلامی ایران که غایت‌های پرورشی الهام گرفته از دین اسلام را داراست، پرورش یافته است.

پیشینه پژوهشی مرتبط با تحقیق

علاوه بر مباحث نظری متفاوتی که در این زمینه وجود دارد، مقیاسهای گوناگونی نیز برای سنجش ابعاد گوناگون دینی و مذهبی ساخته شده‌اند. این مقیاسها در هفده گروه تقسیم بندی شده‌اند (هیل و هود،^۱ ۱۳۸۲، ترجمه آذربایجانی و موسوی):

مقیاسهای اعتقادات و اعمال دینی^۲ (لوکا و همکاران، ۱۹۹۷، کاتز، ۱۹۸۸، گیل، ۱۹۸۹)

مقیاسهای نگرش دینی^۳ (پستویت، ۱۹۹۰، آلتی میر و کاتز ۱۹۸۸)

مقیاسهای جهت‌گیری مذهبی^۴ (زیان و همکاران، ۱۹۹۳، آپورت و راس، ۱۹۶۷)

مقیاسهای رشد دینی^۵ (آلتر، ۱۹۸۹، بنسون و همکاران، ۱۹۹۳)

مقیاسهای تعهد مذهبی و نقش دین در زندگی^۶ (پیفر و والتی، ۱۹۹۵، آلتی میر، ۱۹۸۸)

مقیاسهای تجربه دینی^۷ (ادواردز ۱۹۷۶، هیس ۱۹۸۱)

مقیاسهای دینی / اخلاقی یا ویژگیهای شخصی^۸ (شارپ، ۱۹۹۰)

مقیاسهای چند بعدی دینداری^۹ (دیونگ و همکاران ۱۹۷۶، گلاک و استارک، ۱۹۶۶)

-
1. Ralph W. hood & Peter C. hill	2. scales of religion beliefs & practices
3. scales of religion attitude	4. scales of religion orientation
5. scales of religion development	6. scales of religion commitment & involvement
7. scales of religion experience	
8. scales of religion/moral values or personal characteristics	
9. multidimensional scales of religion	

- مقیاس‌های کنار آمدن با دین و حل مسئله^۱ (پارگامنت و همکاران، ۱۹۸۸ و ۱۹۹۰)
- مقیاس‌های معنویت و عرفان^۲ (کاس و همکاران، ۱۹۹۱، هود، ۱۹۷۵)
- مقیاس‌های مفهوم خدا^۳ (گورسوچ، ۱۹۶۸، باست و همکاران، ۱۹۹۴)
- مقیاس‌های بنیادگرایی دینی^۴ (گیسون و فرانسیس، ۱۹۹۶، ویگینز، ۱۹۶۶)
- مقیاس‌های نگرش به مرگ و زندگی پس از آن^۵ (رای و ناجمن، ۱۹۷۴)
- مقیاس‌های مداخله الهی^۶ (گورسوچ و اسمیت، ۱۹۸۳، ریتزما و یونگ، ۱۹۸۳)
- مقیاس‌های عفو و گذشت^۷ (واد، ۱۹۸۹، سابکویاک و انیرایت، ۱۹۹۵)
- مقیاس‌های دین نهادی^۸ (داینز، ۱۹۵۵، سیلورمن و همکاران، ۱۹۸۳)
- مقیاس‌های ساختارهای مرتبط با دین^۹ (روکیچ، ۱۹۵۹، لونسون، ۱۹۸۱)

این هفده طبقه شامل ۱۲۱ مقیاس اندازه‌گیری است که برخی از آنها در بالا معرفی شده‌اند.

همچنین طالبان (۱۳۷۹) در پژوهش خود ابعاد دینداری را شامل اعتقاد مذهبی یا بعد عقیدتی دین، مناسک مذهبی یا بعد رفتاری دین، تعهد مذهبی یا اهمیت دین در زندگی می‌داند. محمدی (۱۳۷۸) مقیاس سنجش نگرش دینی دانش‌آموزان دوره راهنمایی شهر تهران را تهیه کرده و روایی و اعتبار آن را مورد بررسی قرار داده است. گلزاری (۱۳۸۰) مقیاس سنجش باورهای دینی را ساخته است، که دارای ۲۵ ماده در زمینه‌های عمل به واجبات، عمل به مستحبات، فعالیت‌های مذهبی و در نظر گرفتن نقش مذهب در تصمیم‌گیریها و انتخابهای زندگی افراد قرار دارد. ضریب اعتبار آزمون از طریق بازآزمایی ۰/۷۶ و آلفای کرونباخ ۰/۹۴ به دست آمده است. زکی (۱۳۸۰)، پژوهش خود را بر مبنای الگوی نظری گلاک و استارک، آلپورت و ابعاد سه‌گانه نگرش (بعد شناختی، عاطفی و رفتاری) پرسشنامه سنجش نگرش دینی را تهیه کرده است. کراسکیان موجمباری (۱۳۸۱) مقیاس سنجش هویت دینی نوجوانان شهر تهران را بر اساس نظریه اریکسون و مارسیا درباره نوجوانی و هویت‌یابی ساخته است، پرسشنامه ۵۰ سؤالی او پنج نوع هویت را مشخص می‌نماید و ضرایب اعتبار آنها با روش آلفای کرونباخ میان ۰/۳۵ تا ۰/۸۲ برآورد شده است. لطف‌آبادی و نوروزی (۱۳۸۳)، پرسشنامه سنجش نظام ارزشی دانش‌آموزان نوجوان ایرانی را ساخته‌اند و ده ارزش را مورد اندازه‌گیری قرار داده‌اند، یکی از آنها ارزش دینی است که ضریب اعتبار آن ۰/۹۲ گزارش شده است.

-
1. scales of religion coping & problem solving	2. scales of spirituality & mysticism
3. scales of god concept	4. scales of religion fundamentalism
5. scales of death / after life views of	6. scales of divine intervention
7. scales of forgiveness	8. scales of institutional religion
9. scales of related constructs	

حال با توجه به قدمت طولانی مباحث نظری در زمینه رشد اعتقادی و اهمیت آن در دنیای امروز، ضرورت توجه علمی به این مقوله بیشتر احساس می‌شود. چرا که وجود تبعیض نژادی، جنگ، ظلم و بی‌عدالتی در جوامع گوناگون بیانگر این است که رشد اعتقادی با رشد تکنولوژی و فناوریهای نوین به صورت هماهنگ رخ نداده و همین امر موجب به وجود آمدن این مشکلات برای انسانها شده است. چرا که اگر هماهنگی و تناسب میان آنها وجود داشت، امروزه شاهد چنین مسائلی نمی‌بودیم. نکته بسیار مهم این است که رشد اعتقادی در سایه آموزش و تربیت ایجاد می‌شود و شناسایی روشهای موثر آموزشی و تربیتی می‌تواند اثرات قابل توجهی در این زمینه داشته باشد و همچنین ارزیابی میزان تحقق غایبهای پرورشی فقط با داشتن ابزاری معتبر امکانپذیر است.

این پژوهش برای رسیدن به اهداف زیر که عبارت اند از: ساخت پرسشنامه سنجش رشد اعتقادی، هنجاریابی پرسشنامه تهیه شده در جامعه دانش‌آموزان و ایجاد بستری مناسب برای انجام دادن پژوهشهای گوناگون انجام شده است.

روش

جامعه آماری

جامعه آماری این پژوهش، دانش‌آموزان دختر و پسر شهر تهران که در سال تحصیلی ۸۰-۷۹ در مقطع متوسطه به تحصیل اشتغال داشته‌اند، بودند.

نمونه و روش نمونه‌گیری

این پژوهش در دو مرحله، مطالعه مقدماتی و اجرای نهایی انجام شد. در مطالعه مقدماتی با استفاده از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای چند مرحله‌ای، ابتدا مناطق ۱، ۶، ۱۰، ۱۳ و ۱۶ آموزش و پرورش به صورت تصادفی انتخاب شد سپس از هر منطقه، دو مدرسه (دخترانه و پسرانه) و از هر مدرسه ۲۰ دانش‌آموز به صورت تصادفی انتخاب شد. نمونه پژوهش در این مرحله ۲۰۰ نفر بود.

در مرحله اجرای نهایی با استفاده از نمونه‌گیری طبقه‌ای چند مرحله‌ای، ابتدا مناطق ۲، ۷، ۹، ۱۱ و ۱۹ به صورت تصادفی انتخاب شد و از هر منطقه، دو مدرسه و از هر مدرسه ۶۰ دانش‌آموز به صورت تصادفی انتخاب شد. نمونه پژوهش در این مرحله ۶۰۰ نفر بود.

ابزار پژوهش

ابزار پژوهش آزمون محقق ساخته‌ای بود که با استفاده از مراحل زیر جهت سنجش رشد اعتقادی دانش‌آموزان تهیه گردید.

۱. برای ساخت این آزمون ابتدا چهارچوب نظری رشد اعتقادی تعریف شد. رشد اعتقادی به مجموعه اصول و فروع دین که در دین اسلام وجود دارد، شده که با مدل گلاک و استارک نیز منطبق شده است.
۲. با توجه به چهارچوب تعیین شده و ارائه تعاریف عملیاتی از آنها، ۶۹ ماده جهت سنجش رشد اعتقادی طرح شد.
۳. پس از تهیه ماده‌ها، فرم تجربی مقیاس تنظیم شد و برای بررسی روایی محتوایی در اختیار ۳۰ نفر از متخصصان قرار گرفت، که ۱۵ نفر از آنها تحصیلات حوزوی و ۱۵ نفر دیگر از متخصصان روانشناسی با درجه علمی فوق لیسانس و بالاتر بودند و نظر خود را درباره هر یک از ماده‌های مقیاس اعلام کردند. پس از بررسی و تحلیل نظر متخصصان، ماده‌هایی که مورد تأیید ۷۵٪ آنها بود، در فرم تجربی قرار گرفتند و بقیه ماده‌ها حذف شدند. با این روش روایی محتوایی ماده‌ها تأیید شد.
۴. در مرحله مطالعه مقدماتی، ابتدا پرسشنامه روی ۲۰۰ نفر از دانش‌آموزان اجرا شد.
۵. برای برآورد اعتبار پرسشنامه، همسانی درونی سئوال‌ات و ضریب اعتبار آزمون از روش آلفای کرونباخ محاسبه شد.
۶. ضریب اعتبار پرسشنامه در این مرحله ۰/۸۲ به دست آمد. با توجه به همبستگی هر سئوال با کل آزمون تعداد ۱۸ سئوال که همبستگی کمتر از ۰/۲ با کل آزمون داشتند، شناسایی و حذف شدند.
۷. در این مرحله که از ۶۹ سئوال، ۱۸ سئوال حذف شد، مجدداً ضریب اعتبار آزمون برای ۵۱ سئوال باقی مانده محاسبه شد که ضریب ۰/۹۱ به دست آمد.
۸. علاوه بر اینکه روایی محتوایی پرسشنامه را متخصصان تأیید کرده بودند، برای بررسی دقیق تر از روایی همزمان نیز استفاده شد. به این ترتیب که ۴۵ دانش آموز که با تأیید کادر اجرایی مدرسه از نظر رشد اعتقادی در سطحی بالا قرار داشتند، به سئوال‌ات آزمون پاسخ دادند و نمرات آنها با نمرات ۴۵ دانش آموز دیگر که به صورت تصادفی انتخاب شده بودند، با آزمون مورد مقایسه قرار گرفت. نتایج نشان داد که با ۹۹٪ اطمینان رشد اعتقادی گروه اول بیشتر از گروه دیگر است، بنابراین آزمون ساخته شده توانایی تشخیص دانش‌آموزان را از نظر رشد اعتقادی داراست.
۹. به منظور بررسی روایی سازه و شناسایی عوامل موجود در سئوال‌ات آزمون از تحلیل عاملی استفاده شد.

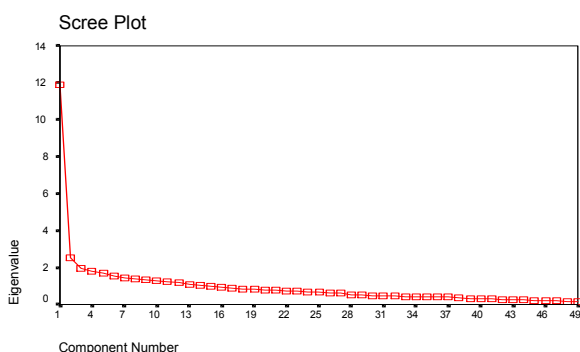
جدول شماره ۱- نتایج آزمون کایرز، مایر، اوکلین و بارتلت در تحلیل عاملی سئوال‌ات رشد اعتقادی

آزمون کافی بودن حجم نمونه کایرز، مایر، اوکلین	۰/۸۵۴
آزمون کرویت بارتلت، تقریب کا اسکوتر	۳۸۳۱/۸۱۶
درجه آزادی	۱۱۷۶
سطح معناداری	۰/۰۰۰

ابتدا کفایت نمونه‌گیری برای انجام دادن تحلیل عاملی آزمون شد که با توجه به معنادار بودن نتایج در سطح اطمینان ۹۹٪ تأیید شد. نتایج آزمون بارتلت نشان می‌دهد که با سطح اطمینان ۹۹٪ ماتریس همبستگی ماده‌ها دارای اطلاعات معنادار است، بنابراین حداقل شرایط لازم برای انجام دادن تحلیل عاملی وجود دارد. به این ترتیب تحلیل عاملی داده‌ها به روش مولفه‌های اصلی انجام گرفت. سپس آزمون اسکری کتل (۱۹۶۶) که تعداد تقریبی عامل‌های قابل استخراج در میان داده‌ها را پیشنهاد می‌دهد، مشخص شد (نمودار شماره ۱، تعداد عوامل موجود در آزمون را نمایش می‌دهد).

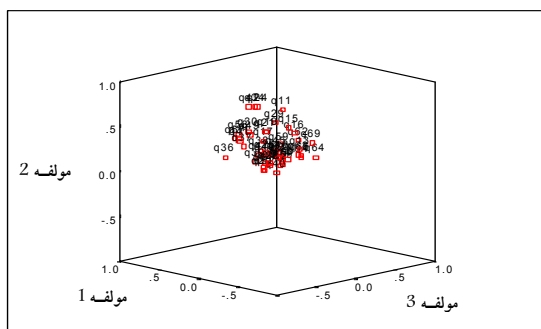
با توجه به ارزشهای ویژه^۱ عوامل (مجموع مجذورات ضرایب عاملی ماده‌های موجود در هر عامل) ۱۴ عامل با ۶۴/۰۹ درصد از واریانس کل نمره‌ها بالای ارزش ویژه ۱ قرار گرفته و واریانس رشد اعتقادی را تبیین می‌کند که این نشان دهنده مناسب بودن آزمون است. اما از آنجا که این قدرت تبیین به ۱۴ عامل موجود در آزمون نسبت داده شده، لازم است که ماتریس همبستگی میان سئوال‌ات و عوامل بررسی شوند. در این جدول همبستگیها یا بارهای عاملی حداقل ۰/۳ نمایش داده شده است.

پیوست شماره ۳ همبستگی میان عوامل و سئوال‌ات را نشان می‌دهد، اما برای دستیابی به بهترین ساختار عاملی، تحلیل عاملی داده‌ها به روش مولفه‌های اصلی پس از ۲۱ بار چرخش به روش واریماکس انجام گرفت که به استخراج ۵ عامل منجر شد. استخراج عوامل، بر اساس ضریب همبستگی میان هر سئوال و عامل انجام شد، همبستگی بالا میان سئوالها و هر عامل به عنوان یک خوشه در نظر گرفته شد. برای مثال سئوال شماره ۵۷ همبستگی بالایی با عامل شماره ۱ دارد، ولی با هیچ عامل دیگر همبستگی معنادار ندارد. برخی عاملها که سئوالهای مشترکی داشتند با هم ادغام شد و در نهایت ۵ عامل اصلی استخراج گردید

نمودار شماره ۱

آزمون اسکری کتل برای تعیین عوامل موجود در سئوال‌ات رشد اعتقادی

نمودار شماره ۲

نمودار مولفه‌های اعتقادی در فضای چرخش داده شده

در نمودار شماره ۲ بهترین ساختار عاملی سئوالهای آزمون نشان داده شده که پس از چرخش عوامل به ساده‌ترین شکل در آمده است. قبل از چرخش میان برخی از سوالها و عوامل، همبستگی منفی وجود داشت. اما پس از چرخش علاوه بر از میان رفتن ضرایب همبستگی منفی، هماهنگی قابل ملاحظه‌ای نیز در همبستگیها ایجاد گردید. پس از دستیابی به ساختار عاملی مناسب استخراج عوامل انجام شد.

جدول شماره ۲ - عوامل موجود در آزمون و محتوای سئوالات مربوط به هر عامل

ردیف	عوامل موجود در آزمون	شماره سئوالات مربوط به هر عامل ^۱	نام عوامل
۱	عامل ۱	۳۹-۲۸-۴۲-۲۱-۲۵-۳۲-۳۶-۲۲-۳۷-۴۱-۲۳-۲۶-۴۰ ۳۱-۲۷	عواطف دینی
۲	عامل ۲	۱۴-۱۶-۱۱-۲۱-۱۰-۷-۲۵-۳۲-۱۸-۲۲	باورهای دینی
۳	عامل ۳	۴۵-۴۲-۴۸-۴۹-۴۶-۲۱	باورهای دینی
۴	عامل ۴	۱۶-۲۹-۴۵-۱۹-۴۴-۴۳	دانش دینی
۵	عامل ۵	۲۸-۱۲-۱۳-۵-۶-۳۷	آثار دینی
۶	عامل ۶	۴۰-۳۷-۲۷-۲۹-۲-۱۳-۴۴-۲۲	اعمال دینی
۷	عامل ۷	۸-۳۱-۳۸-۳۰-۱۹	دانش دینی

۱. شماره سئوالات بر اساس پرسشنامه پیوست است

ادامه جدول شماره ۲ - عوامل موجود در آزمون و محتوای سئوالات مربوط به هر عامل

دانش دینی	۳۳-۱۶-۳۵-۳-۸-۳۶	عامل ۸	۸
دانش دینی	۲۰-۱۴-۴-۳۳-۲۱	عامل ۹	۹
دانش دینی	۲۴-۲۰-۱۵-۸	عامل ۱۰	۱۰
باورهای دینی	۴۷-۳۹	عامل ۱۱	۱۱
باورهای دینی	۲۰-۳۴-۱۷-۴۲-۱۰	عامل ۱۲	۱۲
دانش دینی	۲۴-۹	عامل ۱۳	۱۳
باورهای دینی	۱-۵	عامل ۱۴	۱۴

به منظور نامگذاری عوامل بر اساس ماتریس همبستگی چرخش یافته میان مولفه‌های رشد اعتقادی و عوامل شناسایی شده، سئوالات مربوط به هر عامل شناسایی شده و در جدول شماره ۲ نمایش داده شده، سپس با توجه به محتوای سئوالات هر عامل، نامگذاری صورت گرفته است.

نامگذاری عوامل یکی از دشوارترین مراحل تحلیل عاملی است، با وجود این، به منظور کاهش تعداد عوامل و همسو نمودن آنها با مبانی نظری مطرح شده در پیشینه پژوهش، با توجه به جدول شماره ۲ این عوامل نامگذاری شدند. البته ذکر این نکته که تعداد عوامل با اصول و فروع دین هماهنگ است، نشان دهنده منطقی بودن رابطه سئوالات با مبانی نظری است. در عین حال به منظور محدود ساختن عوامل و ادغام آنهایی که با یکدیگر مشترک هستند تعداد ۵ عامل تعیین شدند.

جدول شماره ۳ - عوامل استخراج شده نهایی

عوامل	نام عوامل	شماره سئوالات هر عامل
۱	عواطف دینی	۳۱-۲۷-۳۹-۲۸-۴۲-۲۱-۲۵-۳۲-۳۶-۲۲-۳۷-۴۱-۲۳-۲۶-۴۰
۲	باورهای دینی	۱۰-۴۷-۳۹-۴۵-۴۲-۴۸-۴۹-۴۶-۲۱-۲۲-۱۸-۳۲-۲۵-۷-۱۱-۱۶-۱۴ ۵-۱-۲۰-۳۴-۱۷
۳	دانش دینی	۳۳-۴-۱۴-۲۰-۳۶-۸-۳-۳۵-۱۶-۳۳-۱۹-۳۰-۳۸-۳۱-۴۴-۴۳-۴۵-۲۹- ۹-۲۴-۸-۱۵-۲۱
۴	آثار دینی	۳۷-۶-۵-۱۳-۱۲-۲۸
۵	اعمال دینی	۲۲-۴۴-۱۳-۲-۲۹-۲۷-۳۷-۴۰

هنجاریابی آزمون

به منظور هنجاریابی پرسشنامه تهیه شده برای دانش‌آموزان مقطع متوسطه، ابتدا پرسشنامه در مورد ۶۰۰ دانش‌آموز که به روش نمونه‌گیری تصادفی انتخاب شدند، اجرا شد. پس از آن نمره‌های رشد اعتقادی دختران و پسران با استفاده از آزمون t برای مقایسه میانگینهای دو گروه مستقل مقایسه شدند (جدول شماره ۴).

نتایج نشان داد که با ۹۵ درصد اطمینان، بین میانگین نمره‌های رشد اعتقادی دختران و پسران تفاوت معنادار آماری وجود دارد. به همین دلیل، جداول نرم به تفکیک جنسیت تهیه شد. زیرا بین میانگین نمره‌های رشد اعتقادی دختران و پسران تفاوت معنادار آماری وجود دارد و نمره‌های پسران بیشتر از دختران است. برای هنجاریابی ابتدا نمره‌های دختران و پسران در جداول توزیع فراوانی جداگانه طبقه بندی شد و فراوانی، فراوانی تراکمی و فراوانی تراکمی هر طبقه به صورت جداگانه محاسبه شد. سپس از روش فراوانی تراکمی زیر عدد میانی و تبدیل نمره‌ها به رتبه درصدی و نمره‌های استاندارد T و Z نورمهای رشد اعتقادی دختران و پسران محاسبه شد. با استفاده از این جداول می‌توان نمره‌های خام آزمودنیها را به نمره‌های استاندارد تبدیل کرد و با توجه به میانگین ۵۰ و انحراف استاندارد ۱۰ در نمره استاندارد T آن را تفسیر نمود.

جدول شماره ۴ - مقایسه نمرات رشد اعتقادی دختران و پسران

گروه	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	t	سطح معناداری
دختران	۲۹۹	۳۰۱/۴۹	۳۴/۶۲	۲/۰۶	٪۹۵
پسران	۲۶۶	۳۰۷/۸۴	۳۸/۴۷		

جدول شماره ۵ - نورم رشد اعتقادی پسران

نمره T	رتبه درصدی	فراوانی تراکمی زیر عدد میانی	فراوانی تراکمی	فراوانی	طبقات
۶۷	۹۵/۱	۲۵۳	۲۶۲	۱۸	۱۹۸-۲۱۰
۵۹	۸۰/۳	۲۱۳/۵	۲۴۴	۶۱	۱۸۵-۱۹۷
۵۱	۵۴/۵	۱۴۵	۱۸۳	۷۶	۱۷۲-۱۸۴
۴۴	۲۸/۹	۷۷	۱۰۷	۶۰	۱۵۹-۱۷۱
۳۹	۱۲/۸	۳۴	۴۷	۲۶	۱۴۶-۱۵۸
۳۵	۶/۰۱	۱۶	۲۱	۱۰	۱۳۳-۱۴۵
۳۱	۲/۸	۷/۵	۱۱	۷	۱۲۰-۱۳۲
۲۸	۱/۳	۳/۵	۴	۱	۱۰۷-۱۱۹
۲۴	۰/۵	۱/۵	۳	۳	۹۴-۱۰۶

جدول شماره ۶ - نورم رشد اعتقادی دختران

نمره T	رتبه درصدی	فراوانی تراکمی زیر عدد میانی	فراوانی تراکمی	فراوانی	طبقات
۷۱	۹۸/۳	۲۹۴	۲۹۶	۴	۲۰۰-۲۱۰
۶۲	۸۹/۹	۲۶۹	۲۹۲	۴۶	۱۸۹-۱۹۹
۵۵	۷۰/۹	۲۱۲	۲۴۶	۶۸	۱۷۸-۱۸۸
۵۰	۵۱/۳	۱۵۳/۵	۱۷۸	۴۹	۱۶۷-۱۶۷
۴۵	۳۲/۴	۹۷	۱۲۹	۶۴	۱۵۶-۱۶۶
۴۱	۱۷/۷	۵۳	۶۵	۲۴	۱۴۵-۱۵۵
۳۸	۱۰/۷	۳۲	۴۱	۱۸	۱۳۴-۱۴۴
۳۴	۵/۵	۱۶	۲۳	۱۴	۱۲۳-۱۳۳
۳۰	۲/۳	۷	۹	۴	۱۱۲-۱۲۲
۲۸	۱/۲	۳/۵	۵	۳	۱۰۱-۱۱۱
۲۴	۰/۵	۱/۵	۲	۱	۹۰-۱۰۰
۲۲	۰/۲	۰/۵	۱	۱	۷۹-۸۹

بحث و نتیجه‌گیری

اندازه‌گیری و سنجش رشد اعتقادی یکی از مسائل چالش برانگیز و مورد توجه پژوهشگران حوزه دین است که وجود ادیان گوناگون نیز بر دشواری این موضوع افزوده است، وجود مقیاسهای متفاوت برای سنجش، دلیلی بر این ادعاست، اما برخلاف این تفاوتها و مناقشه‌های علمی در زمینه اندازه‌گیری رشد اعتقادی، زمینه‌های مشترک، به ویژه از نظر مبانی نظری وجود دارد. این پرسشنامه با توجه به مبانی اعتقادی مسلمانان، اصول و فروع دین، که هماهنگی آن با مدل پنج بعدی گلاک و استارک در ابتدای این مقاله بیان شد، تهیه گردید. مشخصات روانسنجی این پرسشنامه، حکایت از روایی و اعتبار آن دارد، به گونه‌ای که می‌توان از آن برای دستیابی به اهداف علمی و پژوهشی استفاده نمود. اما محدودیتهای زیر نیز باید مد نظر قرار گیرند: ۱. این آزمون دارای روایی صوری است، که به قول ثرندایک ممکن است پاسخهای آزمودنیها را دچار سوگیری نماید. ۲. رشد اعتقادی با رفتارهای مبتنی بر اعتقادات دینی تفاوت دارد، یعنی ممکن است در این آزمون فردی نمره بالا کسب کند، اما به همان دانش دینی که دارد نیز عمل ننماید. این موضوع را شاید بتوان یک انتقاد مشترک در این زمینه دانست. اگرچه پژوهشهای متفاوت نشان داده‌اند که رشد اعتقادی در جوامع، دقیقاً شبیه سایر ویژگیهای انسان است و توزیع متعارف دارد و این نتایج با مبانی نظری اعتقاد دینی (یعنی وجود تفاوت میان میزان دین‌داری انسانها طبیعی است) نیز هماهنگی دارد (سالاری‌فر ۱۳۸۲). ۳. از آنجا که در کشور ما داشتن اعتقادات دینی شرط اصلی بسیاری از کارها محسوب می‌شود،

بنابراین نمی‌توان میان اعتقادات واقعی و تظاهر به آنها خط و مرزی قائل شد. این موضوع آن قدر اهمیت دارد که در زمان گردآوری اطلاعات این پژوهش با دشواریهای عدیده روبه‌رو شدیم. با توجه به این محدودیتها و مشخصه‌های روانسنجی این آزمون پیشنهاد می‌شود که: ۱. از این آزمون صرفاً در پژوهشهای علمی استفاده شود. ۲. پژوهشگران دیگر به منظور کامل کردن این حرکت، روایی صوری سئوالات را تا حد امکان حذف نمایند تا پاسخ آزمودنیها با کمترین سوگیری همراه باشد. ۳. در زمینه آموزشهای اعتقادی، به ویژه در مدارس، تحولی علمی و مبتنی بر اندازه‌گیری وارزشیابی آموزشی ایجاد شود، تا در سایه آن، هدفهای آموزشی و پرورشی تحقق پیدا کنند. ۴. به این نکته که توزیع نمره‌های رشد اعتقادی در جامعه نرمال است توجه کافی شود، چرا که طبق این اصل تعداد کمی از افراد در سطح بالا و پایین و تعداد زیادی در حد متوسط رشد اعتقادی قرار دارند، بنابراین لازم است که چه در گزینش و چه در آموزش افراد، این مسئله مدنظر قرار گیرد.

در پایان با توجه به روایی و اعتبار مناسب پرسشنامه ساخته شده، باید این نکته مهم را به یاد داشت، که مقیاس اندازه‌گیری رشد اعتقادی، از آن جهت ساخته شده است که روشهای آموزشی را ارزیابی کند و در پی کشف شیوه‌های موثر برای آموزش مسائل اعتقادی باشد. بنابراین استفاده از این ابزار فقط باید با توجه به اهداف فوق صورت گیرد.

منابع

- احدی، حسن و جمهری، فرهاد (۱۳۷۸). روانشناسی رشد. تهران: انتشارات پردیس.
- آرین، سیده خدیجه (۱۳۷۷). بررسی رابطه دینداری و روان‌درستی ایرانیان مقیم کانادا. رساله دکتری چاپ نشده دانشگاه علامه طباطبایی.
- آناستازی (۱۳۷۹) روان آزمایی. ترجمه محمد نقی براهنی. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- اوپنهام، ا، ان (۱۳۶) طرح پرسشنامه و سنجش نگرشها. ترجمه مرضیه کریم نیا. مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی.
- بست، جان (۱۳۷۴) روشهای تحقیق در علوم تربیتی و رفتاری. ترجمه حسن پاشا شریفی و نرگس طالقانی. تهران: انتشارات رشد.
- دلاور، علی (۱۳۷) مبانی پژوهش در روانشناسی و علوم اجتماعی. تهران: انتشارات رشد.
- زکی، محمدعلی (۱۳۸۰) آزمون و اعتباریابی مقیاس سنجش نگرش دینی نوجوانان. چکیده مقالات اولین همایش نقش دین در بهداشت روان. معاونت پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی. تهران.
- سالاری فر، محمدرضا (۱۳۸۲) تفاوت‌های فردی در دین داری و منحنی توزیع آن در یک جامعه دینی. چکیده مقالات همایش مبانی نظری و روانسنجی مقیاسهای دینی. موسسه پژوهشی حوزه و دانشگاه.

سراج زاده، حسین (۱۳۷۸) نگرشها و رفتارهای دینی نوجوانان تهرانی و دلالت‌های آن برای نظریه سکولار شدن. نمایه پژوهشی شماره های ۹ و ۱۰.

سیف، علی‌اکبر (۱۳۷۸) روشهای اندازه‌گیری و ارزیابی آموزشی. تهران: انتشارات آگاه.

شریفی، حسن‌پاشا (۱۳۷۵) اصول روانسنجی و روان‌آزمایی. تهران: انتشارات رشد.

شیخ الاسلامی، حسین (۱۳۷۸) مراحل شکل‌گیری هویت دینی کودکان ۵ تا ۱۲ ساله. پایان‌نامه کارشناسی ارشد چاپ نشده. دانشگاه علامه طباطبائی.

طالبان، محمدرضا (۱۳۷۹) سنجش دینداری جوانان ۱۴ تا ۱۸ ساله دبیرستانهای تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد چاپ نشده. دانشگاه علامه طباطبائی.

فرام، اریک (۱۳۶۸) روانکاوی و دین. ترجمه ارسن نظریان. تهران: انتشارات پویش.

کراسکیان موجهباری، آدیس (۱۳۸۱) تدوین و هنجاریابی پرسشنامه هویت دینی نوجوانان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد چاپ نشده. دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.

کرلینجر، فردان (۱۳۷۷) مبانی پژوهش در علوم رفتاری. ترجمه حسن‌پاشا شریفی و جعفر نجفی‌زند. تهران: انتشارات آوای نور. جلد دوم.

گلزاری، محمود (۱۳۸۰) مقیاس عمل به باورهای دینی. چکیده مقالات اولین همایش نقش دین در بهداشت روان. معاونت پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی. تهران.

لطف‌آبادی حسین، نوروزی وحیده (۱۳۸۳) نظریه‌پردازی و مقیاس‌سازی برای سنجش نظام ارزشی دانش‌آموزان نوجوان ایران. فصلنامه نوآوریهای آموزشی. شماره ۷. ص ۳۳ تا ۵۸.

محمدی، خدیجه (۱۳۷۸) ساخت و هنجاریابی مقدماتی مقیاس سنجش نگرش دینی دانش‌آموزان راهنمایی شهر تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد چاپ نشده. دانشکده مدیریت و برنامه‌ریزی.

مدرسی، سید کاظم (۱۳۶۸) روانکاوی انسان. تهران: انتشارات فرهنگ معاصر.

مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۷۵) آموزش عقاید. مرکز چاپ و نشر سازمان تبلیغات اسلامی.

معنوی پور، داود (۱۳۸۲) راهنمای عملی SPSS. تهران: انتشارات دواوین.

هومن، حیدرعلی (۱۳۷۷) روانسنجی. تهران: انتشارات رشد.

هیل، پیتر و هود، راف (۱۳۸۲) معرفی مقیاسهای دینی. ترجمه آذربایجانی و موسوی. قم: موسسه چاپ زیتون

یونگ، کارل گوستاو (۱۳۷۰) روانشناسی و دین. ترجمه محمد حسین سروری. تهران: انتشارات سخن.

Allport G.W.& Ross J.M. (1967) personal orientational prejudice religious.journal of personality & social psychology.vol.1.1

Allport G.W.(1959)religious & prejudice . crane review 2.1.10

Freud.s(1964)the future of religion.new york.w.w.norton

Goldman.R (1964) research in religious thinking . educational research.vol.6.no.2

Spilka.B(1977)personal religion & psychosocial schemate. A research approach to a theological psychosocial of religion. Caracter potential 57.66

Archive of SID

پیوست شماره ۱: پرسشنامه سنجش رشد اعتقادی

دانش‌آموزان^۱

دانش‌آموز عزیز: این پرسشنامه برای انجام دادن یک پژوهش علمی در اختیار شما قرار گرفته است، لطفاً با دقت هر سؤال را بخوانید و نظر واقعی خود را در ستونهای روبه روی هر سؤال علامت بزنید.

مشخصات فردی: سن: / جنسیت: مذکر / مونث / کلاس: / منطقه:

نمره رشد اعتقادی: جمع نمرات از سؤال ۱ تا ۵۱

ردیف	سوالات	کاملاً موافقم	کاملاً مخالفم
۱	خداوند برای هدایت انسانها پیامبرانی را مأمور کرده است.	۴	۳
۲	پایان حرکت انسان و جهان، بازگشت به خداست.	۴	۳
۳	اگر پول کافی داشته باشم، دوست دارم به زیارت حج بروم.	۴	۳
۴	خداوند همواره به فکر بشر بوده و راهنمایی برای هدایت آنان فرستاده است.	۴	۳
۵	انسان بلافاصله پس از مرگ وارد مرحله دیگری از حیات می‌گردد.	۴	۳
۶	هرگاه برای دفاع از اسلام حکم جهاد از سوی مراجع ذیصلاح صادر شود، موظف به اجرای آن هستم.	۴	۳
۷	من روزه را به دلیل فواید بهداشتی آن می‌گیرم.	۱	۲
۸	خداوند متعال انسانها را پس از مرگ در خلقت جدیدی در روزی معین برمی‌انگیزد.	۴	۳
۹	انسان نتایج کارهای خوب یا بد خود را در آخرت می‌بیند.	۴	۳
۱۰	جهاد دری از درهای بهشت است که خداوند آن را بر روی دوستان خود می‌گشاید.	۴	۳
۱۱	بعد از پیامبر اسلام، نقش هدایت بشر بر عهده امامان است.	۴	۳

۱. هرگونه استفاده از این پرسشنامه بدون اجازه کتبی از تهیه‌کنندگان آن ممنوع است.

ردیف	سئوالات	كاملا موافقم	كاملا مخالفم
۱۲	تمامی اعمال و رفتار انسانها به طور دقیق مورد ارزیابی و محاسبه قرار خواهد گرفت.	۴	۱
۱۳	در صورت فراهم شدن شرایط اقتصادی، ابتدا به زیارت خانه خدا می‌روم.	۴	۱
۱۴	پیامبر اسلام آخرین پیامبر خداست و بعد از او هیچ پیامبری نیامده و نخواهد آمد.	۴	۱
۱۵	من در صورت داشتن دارایی، پرداخت خمس و زکات را بر خود لازم می‌دانم.	۴	۱
۱۶	پیامبران از طریق وحی با خداوند متعال در ارتباط بوده‌اند.	۴	۱
۱۷	برای جهاد در راه خدا از زندگی و تحصیلم می‌گذرم.	۴	۱
۱۸	رسیدن به سعادت و کمال در سایه پرستش خداوند حاصل می‌شود.	۴	۱
۱۹	در جهان آخرت باید پاسخگوی اعمال و رفتار دنیوی خود باشیم.	۴	۱
۲۰	در صورت داشتن پول کافی، ترجیح می‌دهم به جای حج به سفرهای خارجی دیگر بروم.	۱	۴
۲۱	در همه ماههای سال خود را موظف به اجرای دستورات دین می‌دانم.	۴	۱
۲۲	خواندن نماز برایم لذتبخش است.	۴	۱
۲۳	بعد از پیامبر اسلام پیامبری نخواهد آمد.	۴	۱
۲۴	امر به معروف و نهی از منکر موجب کاهش فساد در جامعه می‌شود.	۴	۱
۲۵	ما نتایج اعمال خویش را در همین دنیا خواهیم دید.	۱	۴
۲۶	در ماه رمضان رابطه نزدیکی با خداوند احساس می‌کنم.	۴	۱
۲۷	شرکت در مراسم عزاداری ماه محرم برایم آرامش‌بخش است.	۴	۱
۲۸	کسانی را که با امامان ما دشمن بوده‌اند، بدترین مردمان دنیا می‌دانم.	۴	۱
۲۹	خداوند بر اساس عدل جهان را خلق کرده است.	۴	۱
۳۰	خداوند هیچگونه ستمی را بر آفریده‌های خود روا نمی‌دارد.	۴	۱
۳۱	بدون اعتقادات دینی زندگی پوچ و بی‌معنا است.	۴	۱
۳۲	ترک امر به معروف و نهی از منکر موجب افزایش فساد در جامعه می‌شود.	۴	۱

ردیف	سئوالات	كاملا موافقم	كاملا مخالفم
۳۳	خداوند برای هدایت بشر پیامبرانی را به این جهان فرستاده است.	۴	۱
۳۴	اگر کسی درباره معاد شک کند در اعتقاد به وجود خداوند شک کرده است.	۴	۱
۳۵	امامان را تنها زمانی یاد می‌کنم که مشکلی برایم به وجود آید.	۱	۴
۳۶	انسان نتایج کارهای خوب یا بد خود را در آخرت می‌بیند.	۴	۱
۳۷	خواندن نماز مهمترین عمل دینی انسان است.	۴	۱
۳۸	نماز بهترین رابطه بین بنده و خالق است.	۴	۱
۳۹	خداوند عادل است و به کسی ظلم نمی‌کند.	۴	۱
۴۰	پس از خواندن نماز احساس آرامش به انسان دست می‌دهد.	۴	۱
۴۱	احساس عشق و دوستی عمیقی نسبت به پیامبران و ائمه دارم.	۴	۱
۴۲	وقتی از خود گذشتگیها و فداکاریهای پیامبران و امامان را به خاطر می‌آورم، احساس مسئولیت بیشتری نسبت به دین پیدا می‌کنم.	۴	۱
۴۳	جایی به نام بهشت وجود دارد.	۴	۱
۴۴	خداوند گاهی قوانین طبیعی را کنار می‌گذارد و معجزه می‌کند.	۴	۱
۴۵	عیسی مسیح بی آنکه پدری از نوع بشر داشته باشد، از یک باکره زاده شده است.	۴	۱
۴۶	برای همه کسانی که در کره زمین زیسته‌اند یک روز داوری وجود دارد.	۴	۱
۴۷	دعا و نماز در زندگی افراد تاثیر دارد، خواه بدانند و خواه ندانند.	۴	۱
۴۸	خداوند نیروی عالم هستی است نه یک شخص واقعی .	۴	۱
۴۹	دعا این قدرت را دارد که شرایطی مانند خشکسالی را تغییر دهد.	۴	۱
۵۰	تمامی آنچه را در قرآن آمده است باید حقایقی مسلم دانست.	۴	۱
۵۱	جایی به نام جهنم وجود دارد.	۴	۱